

Passend montessori-onderwijs

Notitie van het Montessori Kenniscentrum

Auteur: Carien Olbers

November 2012

Voorwoord

Voor u ligt de notitie Passend montessori-onderwijs van het Montessori Kenniscentrum van de Nederlandse Montessori Vereniging¹ (NMV). Aan de basis van deze notitie ligt een tweejarig onderzoek naar theorie en praktijk van passend onderwijs binnen het montessori-onderwijs. Het onderzoek vond plaats in het kader van mijn masterstudie Leren & Innoveren bij de Hogeschool INHolland. De volledige onderzoeksresultaten kunt u vinden in mijn afstudeerscriptie 'Passend Montessori Onderwijs: het handelen van de leerkracht in de klas.' (Olbers, 2012).

Voor deze notitie heb ik geput uit ervaringen en inzichten van mensen die werkzaam zijn in het montessori-basisonderwijs. Met bewondering heb ik kennisgenomen wat deze mensen beweegt als het gaat om de invulling van passend onderwijs. Ik wil deze betrokken en hardwerkende beroepsgroep, die op eigen wijze zorg en onderwijs weet te combineren, hartelijk danken voor het delen van hun inzicht, kennis en ervaring.

Verder wil ik Annemieke Mol Lous van de Kenniskring Passend Onderwijs bedanken voor haar inspiratie en speciale belangstelling voor het montessori-onderwijs. De leerlingen en mijn collega's van de montessorischool Apollo in Leiden wil ik bedanken omdat zij er steeds weer voor zorgen dat ik met beide benen op de grond blijf. Tot slot wil ik Michael Rubinstein van het Montessori Kenniscentrum van de NMV en Mirjam Jochemsen van Klare Taal bedanken voor hun tips bij het tot stand komen van deze notitie.

Carien Olbers, november 2012

Inhoudsopgave

Leeswijzer	3
1. Inleiding	4
1.1 Aanleiding voor deze notitie	4
1.2 Overheidsbeleid en onderwijspraktijk	4
1.3 Samenvatting	5
2. Onderzoek	6
2.1 Onderzoeksvraag	6
2.2 Onderzoeksaanpak	6
3. Passend montessori-onderwijs	7
3.1 Leerlingniveau	7
3.1.1 Achtergrondkenmerken en specifieke problematiek	7
3.1.2 Ouderbetrokkenheid	7
3.1.3 Motivatie, cognitie en gedrag	8
3.2 Groepsniveau	9
3.2.1 Groepssamenstelling en -omvang	9
3.2.2 Persoon van de leerkracht	10
3.2.3 Onderwijs in de klas	11
3.3 Schoolniveau	13
3.3.1 Visie en beleid	13
3.3.2 Interne ondersteuning	13
3.3.3 Samenwerken en samen leren	13
3.4 Bovenschools niveau	14
3.4.1 Samenwerkingsverbanden	14
3.4.2 Externe ondersteuning	15
3.4.3 Nederlandse Montessori Vereniging	15
4. Conclusies en aanbevelingen	17
4.1 Conclusies	17
4.1.1 Leerlingniveau	17
4.1.2 Groepsniveau	17
4.1.3 Schoolniveau	18
4.1.4 Bovenschools niveau	18
4.2 Aanbevelingen	18
4.2.1 Toerusting van leerkrachten	18
4.2.2 Fysieke omstandigheden	19
4.2.3 Organisatorische omstandigheden	19
4.3 Afsluitend	20
Literatuur	21
Bijlage: Noten met begrippenkader	23

Leeswijzer

In deze notitie staat kort beschreven wat het overheidsbeleid en de praktijk van passend onderwijs is. Aan de orde komen factoren die een rol spelen bij de verdere invoering van passend onderwijs vanuit de literatuur en vanuit de dagelijkse onderwijspraktijk op de montessoribasischool. De notitie sluit af met conclusies en aanbevelingen betreffende de onderwijspraktijk in het montessori-onderwijs.

In de inleiding (1.) staat de aanleiding voor het schrijven van deze notitie. Daarna volgt een korte beschrijving van wat het overheidsbeleid inzake passend onderwijs betekent voor schoolbesturen, scholen, leerkrachten, leerlingen en hun ouders (§1.2).

Het tweede hoofdstuk, 'Onderzoek', beschrijft de onderzoeksvraag en de deelvragen die het uitgangspunt vormden voor deze notitie (§2.1). Hoe het onderzoek is uitgevoerd staat in §2.2.

In hoofdstuk 3, 'Passend montessori-onderwijs', wordt antwoord gegeven op de deelvragen en wordt duidelijk welke factoren op welk niveau een rol spelen bij passend montessori-onderwijs. Per niveau is steeds aangegeven wat de literatuur hierover zegt en wat de ervaringen zijn van leerkrachten, intern begeleiders en directies van montessoribasischolen. De niveaus die achtereenvolgens aan de orde komen zijn: leerling (§ 3.1), groep (§ 3.2), school (§ 3.3) en de bovenschoolse zorgstructuur (§ 3.4).

Hoofdstuk 4 tot slot geeft in de vorm van conclusies en aanbevelingen het antwoord op de hoofdvraag 'Welke veranderingen zijn er nodig om passend onderwijs binnen het montessori-onderwijs (verder) mogelijk te maken?'

Enkele vaktermen zijn in de tekst als noten gemerkt en worden in de begrippenlijst toegelicht.

1. Inleiding

Directe aanleiding voor deze notitie is het overheidsbeleid betreffende passend onderwijs. Dit hoofdstuk beschrijft dit beleid, en geeft aanvullende achtergrondinformatie over passend onderwijs en de gevolgen daarvan voor de dagelijkse onderwijspraktijk. Niet-insiders vinden gebruikte vaktermen uitgelegd in de bijlage 'Begrippenkader'. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting.

1.1 Aanleiding voor deze notitie

De opdracht voor deze notitie komt uit de sectie basisonderwijs van de Nederlandse Montessori Vereniging (NMV). De sectie had behoefte aan het aanscherpen van de visie op passend onderwijs en het ontwikkelen van gemeenschappelijk beleid daarvoor. Het Montessori Kenniscentrum heeft op zich genomen om het thema passend montessori-onderwijs verder te onderzoeken om zo mogelijke handvatten te krijgen voor de dagelijkse onderwijspraktijk.

1.2 Overheidsbeleid en onderwijspraktijk

In deze paragraaf wordt een aantal aspecten benoemd dat direct van invloed is op de implementatie van passend onderwijs in het basisonderwijs. Startpunt is de aanstaande wetgeving over passend onderwijs en de visie daarop vanuit het werkveld. Vervolgens wordt ingegaan op het spanningsveld dat passend onderwijs oplevert in de dagelijkse onderwijspraktijk.

Passend onderwijs

Volgens het ministerie van onderwijs betekent passend onderwijs dat elk kind naar die vorm van onderwijs gaat die het best bij zijn of haar talenten en beperkingen past. Het betekent niet dat veel meer kinderen in de klas extra ondersteuning nodig zouden hebben, maar dat het onderwijs kwalitatief goed is en dat alle kinderen een plek krijgen. Leraren én ouders spelen hierin een belangrijke rol. In de praktijk is voor de meeste kinderen het reguliere basisonderwijs 'passend onderwijs', omdat het de plek is die de beste voorbereiding biedt op een vervolgopleiding, meedoen in de samenleving en zelfredzaamheid (OCW, 2011).

Wet passend onderwijs

De Wet passend onderwijs is op 9 oktober 2012 aangenomen door de Eerste Kamer. Basisscholen hebben tot augustus 2014 de tijd om zich voor te bereiden op de invoering ervan (Rijksoverheid, 2012). De besturen van de basisscholen hebben vanaf dat moment zorgplichtⁱⁱ (OCW, 2011). Het speciaal onderwijs moet drastisch ingekrompen worden, alleen als het echt nodig is kunnen kinderen er nog naar toe. Het onderwijs moet inclusief zijn op de reguliere basisschool als het kan, maar mag apart zijn in het speciaal onderwijs als het moet (WSNS, 2010). Ook is in de wet geregeld dat ouders, meer dan tot nu toe het geval is, bij het kiezen van een school voor hun kind betrokken worden (OCW, 2012).

Komende veranderingen in de praktijk

De samenwerkingsverbandenⁱⁱⁱ zijn verantwoordelijk voor de inhoudelijk ondersteuning van scholen en leerkrachten om passend onderwijs verder mogelijk te maken. Zij stellen daartoe een ondersteuningsplan op, waarin de ondersteuningsprofielen^{iv} van de scholen en de verantwoording van de besteding van de middelen beschreven worden. De overheidsgelden voor extra ondersteuning voor passend onderwijs zullen naar de samenwerkingsverbanden gaan (Informatiepunt, 2011).

De Wet op de leerlinggebonden financiering (LGF) maakte het voor mogelijk ouders met een kind met een handicap, ziekte, ernstige gedragsstoornis of psychisch probleem om te kiezen voor een reguliere school met een rugzak^v of voor het speciaal onderwijs. Kinderen met een clusterindicatie^{vi} waren vóór de invoering van de LGF volledig aangewezen op daarvoor ingerichte clusterscholen. Sinds de invoering zijn zij echter steeds meer in het regulier en speciaal basisonderwijs te vinden (Onderwijsconsulenten, 2012). De rugzak komt per 1 augustus 2014 te vervallen. Hiervoor in de plaats komt passend onderwijs.

In passend onderwijs staat niet het label van de leerling maar zijn onderwijsbehoefte^{vii} centraal (OCW, 2011). (Zorg)leerlingen hebben andere capaciteiten dan gemiddeld, met een daarbij passende onderwijs- en opvoedingsbehoefte. Zo wordt bij leerlingen met een leerontwikkelingsachterstand of -voorsprong gekeken naar de behoefte aan ondersteuning bij de cognitieve en lichamelijke

ontwikkeling. Er wordt ook gekeken naar behoefte aan ondersteuning bij de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen, bijvoorbeeld met betrekking tot werkhouding en taakgedrag.

Om passend onderwijs in de klas verder mogelijk te maken is de 1-zorgroute ontwikkeld. De 1-zorgroute is een instrument om het onderwijs af te stemmen op de onderwijsbehoeften van alle leerlingen in de groep. De kern van de 1-zorgroute is de cyclus van handelingsgericht^{viii} werken met groepsplannen (Clijse e.a., 2007; Parmeijer & Van Beukering, 2006).

Spanningsveld

Reguliere^{ix} basisscholen ervaren de problematiek van clustergeïndiceerde^x kinderen als steeds zwaarder en zijn ook steeds minder bereid om deze leerlingen op te vangen (Bijsterveldt-Vliegthart, 2011). Zij houden de boot af uit angst voor dalende klassenresultaten, handelingsverlegenheid en angst voor oudervlucht als er te veel zorgleerlingen op school zijn. Uit onderzoek van Udondek (2011) blijkt eveneens dat scholen uit een hoger sociaal-economisch milieu een lager percentage zorgleerlingen aan boord houden dan die uit een lager sociaal-economisch milieu. Dit leidt tot een onevenwichtige verdeling van de draaglast (Udondek, 2011).

Annemieke Mol Lous van de Kenniskring passend onderwijs van de Hogeschool Leiden geeft aan dat de steeds complexere situatie op scholen met meer zorgleerlingen vraagt om specifieke kennis en vaardigheden (Mol Lous, 2011). Er zullen binnen het gehele onderwijs veranderingen plaats moeten vinden om passend onderwijs mogelijk te maken. Van leerkrachten worden ander gedrag, andere competenties en nieuwe vaardigheden gevraagd. Als het gaat om de invoering van passend onderwijs voelen basisschoolleerkrachten zich (vaak) overvraagd (WSNS, 2010).

‘Passend onderwijs gaat over instrumenten die leerkrachten in hun gereedschapskist hebben. Als je als leerkracht alleen een hamer en een nijptang in je kist hebt, zie je in elke klus een spijker.’

De Evaluatie- en adviescommissie passend onderwijs (ECPO, 2011) geeft aan dat er sprake is van een spanningsveld bij de invoering van passend onderwijs. Leerkrachten staan vaak wel achter het streven om alle kinderen passend onderwijs te geven, maar de grenzen van de draagkracht van de leerkracht zijn soms al bereikt (Van der Meer, 2011). Leerkrachten voelen zich vaak overvraagd; ze missen vaardigheden, tijd en ondersteuning om alle leerlingen de aandacht te geven die ze nodig hebben. Ook blijkt uit onderzoek dat een derde van de basisschoolleerkrachten het lastig vindt om bij instructie en verwerking van de lesstof rekening te houden met verschillen tussen leerlingen (Onderwijsinspectie, 2009). Er is een breed gevoelde behoefte om vaardigheden te verbeteren. Vooral met betrekking tot het omgaan met sociaal-emotionele en gedragsproblemen is er sprake van handelingsverlegenheid bij leerkrachten (Waslander, 2011). De vernieuwingen lijken zich op te stapelen en leerkrachten krijgen het gevoel dat alles maar half gedaan kan worden (IVA, 2009). Tegelijkertijd zijn ontwikkelingen richting passend onderwijs inmiddels al in volle gang en gebeurt er al veel wat de moeite waard is (Van der Wolf, 2010).

1.3 Samenvatting

Passend onderwijs wil een leer- en ontwikkelcontinuüm waarborgen voor ieder kind, waarbij het reguliere onderwijs gezien wordt als de beste plek – ook voor de meeste zorgleerlingen. Scholen en schoolbesturen hebben tot 1 augustus 2014 de tijd om zich voor te bereiden op de veranderingen die nodig zijn om passend onderwijs te realiseren. De overheidsgelden voor extra ondersteuning zullen uitsluitend nog naar de samenwerkingsverbanden gaan en de rugzak verdwijnt: niet het labelen maar de capaciteiten en onderwijsbehoeften van leerlingen komen centraal te staan. Om zorgleerlingen aan boord te houden zijn veranderingen nodig, die van leerkrachten meer specifieke kennis en vaardigheden vragen. Vooral het omgaan met kinderen met sociaal-emotionele en gedragsproblemen wordt ervaren als een taakverzwaring. Enerzijds roept de invoering van passend onderwijs vragen op, anderzijds zijn ontwikkelingen al in volle gang.

2 . Onderzoek: vraag en methode

Passend onderwijs gaat anno 2012 niet uit van beperkingen maar van kwaliteiten en capaciteiten van leerlingen. Door passend onderwijs zal de diversiteit aan leerlingen op de basisscholen alleen maar toenemen. Dit stelt extra eisen aan leerkrachten. Er zullen veranderingen nodig zijn om scholen en leerkrachten beter toe te rusten.

2.1 Onderzoeksvraag

Welke veranderingen zijn er nodig om passend onderwijs binnen het montessori-onderwijs (verder) mogelijk te maken?

Deelvragen hierbij zijn:

1. Welke onderwijskundige factoren spelen een rol bij de implementatie van passend onderwijs?
2. Hoe geven montessori-leerkrachten nu al invulling aan passend onderwijs?

2.2 Onderzoeksaanpak

Deze notitie is tot stand gekomen door literatuur- en praktijkonderzoek naar passend montessori-onderwijs. In het voorjaar van 2011 ging van de Kenniskring passend onderwijs van het lectoraat Passend onderwijs van de Hogeschool Leiden een digitale enquête uit naar 186 montessoribasisscholen in Nederland. In totaal hebben 212 mensen van 89 scholen de vragen beantwoord: directeuren, intern begeleiders en leerkrachten. In de enquête is met name gevraagd naar:

- Aanpassingen die de scholen al hebben gedaan om passend onderwijs mogelijk te maken;
- Geschiktheid van het montessori-onderwijs voor bepaalde kindproblematiek;
- Methodieken en hulpmiddelen die ingezet worden om tegemoet te komen aan behoeften van leerlingen;
- Het gevoel van competentie bij leerkrachten;
- Mooie voorbeelden.

Na analyse van de gegevens zijn er zeven diepte-interviews afgenomen met leerkrachten die in de enquête hadden aangegeven hun ervaringen met passend montessori onderwijs te willen delen.

Alle citaten in deze notitie, dus zowel de citaten die in de tekst verwerkt zijn als die in de kaders geplaatst zijn, zijn afkomstig van leerkrachten, intern begeleiders en directieleden in het montessoribasisonderwijs. Ze komen uit toelichtingen op antwoorden in de digitale enquête en uit de woordelijk opgeslagen tekst van de diepte-interviews. Zowel de gegevens uit de enquête als die uit de interviews zijn, zoals afgesproken met de geënquêteerden en geïnterviewden, anoniem verwerkt.

3. Passend montessori-onderwijs

In hoofdstuk 1 en 2 is aangegeven dat leerkrachten specifieke kennis, vaardigheden en ondersteuning nodig hebben om passend onderwijs te kunnen realiseren. Om antwoord te geven op de deelvragen van dit onderzoek wordt in dit hoofdstuk verbinding gelegd tussen de theorie (uit het literatuuronderzoek) en ervaringen uit de dagelijkse montessori onderwijspraktijk (uit het praktijkonderzoek). De deelvragen zijn:

- Welke factoren spelen een rol bij de implementatie van passend onderwijs?
- Hoe geven montessorileerkrachten invulling aan passend onderwijs?

Deze deelvragen worden in onderstaande paragrafen gecombineerd. Elke paragraaf begint met informatie uit de literatuur; daarna volgen uitspraken uit en over de dagelijkse montessori-onderwijspraktijk.

Op verschillende niveaus spelen factoren die de succesvolle invoering van passend onderwijs beïnvloeden:

- Op *leerlingniveau* (§3.1) zijn dit specifieke kindkenmerken en de relatie tussen school en ouders.
- Op *groepsniveau* (§3.2) zijn dit de samenstelling, omvang en het cognitief niveau van de groep (3.2.1), de persoonskenmerken, onderwijservaring, attitudes en competenties van de leerkracht (3.2.2) en het onderwijskundig, didactisch en pedagogisch handelen (3.2.3).
- Op *schools- en bovenschools niveau* is dit passende ondersteuning op verschillende niveaus en een aantal organisatorische randvoorwaarden (§3.3 en §3.4).

3.1 Leerlingniveau

3.1.1 Achtergrondkenmerken en specifieke problematiek

Op leerlingniveau spelen de achtergrond van het kind en zijn specifieke problematiek, leerprestaties en welbevinden, en de sociaal-economische status en het opleidingsniveau van de ouders een belangrijke rol (Smeets e.a., 2007). Of een kind het beste passend onderwijs kan genieten in een reguliere klas, op een school voor speciaal basisonderwijs of op een school uit een van de clusters hangt af van de problematiek en de onderwijsbehoeften van het kind. De onderwijsbehoeften kunnen liggen op het gebied van leren, taak en werkhouding, sociaal-emotionele ontwikkeling en gedrag. Er kan ook fysieke ondersteuning nodig zijn in geval van een lichamelijke handicap. Vaak is er sprake van een combinatie van bovengenoemde factoren. De school en de leerkracht moeten weten wat het kind nodig heeft om zich verder te ontwikkelen en ook in staat zijn om dat te bieden (Smeets e.a., 2007).

‘In mijn klas (groep 8) zit een jongen met dyslexie, asperger en hij is een beelddenker. Hij is als zwaar overspannen jongen van een eisende basisschool gekomen in groep 6. Een jaar lang heeft hij bijna niets gedaan. Hij is school wel weer leuk gaan vinden. In groep 7 is hij aan het werk gegaan, daarbij is veel oefenstof compacter gemaakt. Halverwege groep 7 heeft hij voor drie ochtenden een uur opstarthulp gekregen vanuit zijn PGB. Dit mocht eigenlijk niet maar ouders hadden hiervoor gekozen. Hij heeft zijn rugzakje uiteindelijk pas in groep 8 gekregen. Uiteindelijk heeft hij havo-advies gekregen en de CITO op tl/havo niveau gemaakt. Hij zal wel naar een speciale school voor het VO gaan. Zijn begaafdheid is overigens ongeveer 130. Hij gaat niet altijd graag naar school, maar als hij er is, heeft hij het goed. De kinderen vinden hem geweldig. Hij heeft veel vrienden.’

3.1.2 Ouderbetrokkenheid

Nadat door de ouders en de school overeenstemming is bereikt over het toelaten van de zorgleerling is een goede communicatie tussen ouders en school, dus in twee richtingen, een voorwaarde om interventies op school en thuis met elkaar in evenwicht te kunnen brengen. Ouderbetrokkenheid vergroot dus de kans op succesvol passend onderwijs voor hun kind (Smeets e.a., 2007).

Het verbeteren van de communicatie met de ouders wordt ook vanuit de praktijk vaak genoemd als factor om passend onderwijs verder mogelijk te maken. Als mogelijke manieren van communiceren worden genoemd:

- frequent overleg met ouders;
- een inhoudelijk jaarverslag voor ouders;
- enquêtes om de oudertevredenheid te meten;
- ouders betrekken bij de zorg voor hun kind;
- het uitbreiden van de kindrapportagegesprekken van 10 minuten naar 30 minuten;
- korte lijnen leerkracht – kind – ouder.

Soms loopt men hierbij tegen problemen aan:

'Wantrouwen van ouders belemmert het werk.'

'Niet alle ouders denken zoals wij op school; dat maakt het niet gemakkelijker.'

3.1.3 Motivatie, cognitie en gedrag

Het montessori-onderwijs gaat uit van de intrinsieke motivatie van het kind om te leren. Van kinderen wordt verwacht dat zij voor een groot deel zelfstandig (leren) kiezen en werken. Bij het verzorgen van onderwijs aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften op het gebied van werkhouding en (taak)gedrag worden in de praktijk belemmeringen ervaren. 40% van de montessori-basisschoolleerkrachten geeft aan twijfels te hebben over de geschiktheid van het montessori-onderwijs voor kinderen met onderwijsbehoeften op dit vlak. Deze twijfel blijkt ook uit de volgende uitspraken:

'Kinderen met gedrags- en werkhoudingsproblemen die niet goed met de dynamiek van de montessori-klas om kunnen gaan, acht ik minder geschikt voor ons onderwijs.'

'In werkhoudingsproblemen gaat zoveel tijd zitten, dat dit snel ten koste gaat van andere kinderen.'

'Kinderen die concentratieproblemen hebben worden door het rumoer en de beweging die er altijd in de klas is tijdens het zelfstandig werken, enorm afgeleid.'

'Kinderen die continu storend gedrag vertonen verstoren de rust in de groep. Dit vind ik eigenlijk de enige belemmering binnen het montessori-onderwijs.'

Omdat kinderen in het montessorisysteem op hun eigen niveau, wijze en tempo werken lijken er voldoende mogelijkheden voor leerlingen met een cognitieve voorsprong of achterstand. In dit kader is onderzoek gedaan naar hoogbegaafde kleuters in het montessori-basisonderwijs. Dit laat zien dat zij een gemotiveerde zelfredzaamheid aan de dag leggen bij het werken met taal-, reken- en kosmisch materiaal, maar minder geïnteresseerd zijn in het zintuiglijk materiaal (Eunen, 2010).

'Het belangrijkste is dat elke kind mag en kan werken op het niveau en op de manier die voor hem of haar het beste is, zonder dat hij of zij daarbij wordt vergeleken met een ander.'

De grootte van de cognitieve voorsprong of achterstand bepaalt of het voor leerkrachten nog mogelijk is om kinderen goed te begeleiden, zo blijkt uit de volgende citaten:

'De mate waarin een kind een ontwikkelingsachterstand heeft, maakt wel uit of ik daarin de juiste steun kan bieden.'

'Hoewel de organisatie van het onderwijs zeer geschikt is, kun je op een gegeven moment ook handen te kort komen. Veel extra zorg voor het ene kind betekent dan minder tijd voor andere kinderen.'

'Er is één kind waarmee ik onvoldoende bevredigend kan werken. Dit kind wordt verwezen naar het speciaal onderwijs. De faalangst en het intelligentieniveau zijn zo bepalend voor zijn functioneren dat ik daarin mijn grens weet. De intensieve hulp die vereist is past niet meer in het reguliere onderwijs, dus ook niet binnen het montessori-onderwijs.'

Veel leerkrachten zien ook kansen om met een grote diversiteit aan kinderen te werken. Dit blijkt uit de volgende citaten:

'Montessori-onderwijs is erop gericht om het maximale uit het individuele kind te halen en daarom vooral geschikt voor passend onderwijs.'

'Voor kinderen met specifieke ontwikkelingsbehoeften kan het montessori-onderwijs heel geschikt zijn. Juist omdat een kind dingen in zijn eigen tempo kan doen.'

'Leerlingen met behoefte aan ondersteuning bij werkhouding en taakgedrag zijn zeker in de onderbouw goed te ondersteunen.'

'Zelfstandigheid kan ontwikkeld worden; niveauverschil hoeft geen belemmering te zijn binnen de groep.'

'Wij hebben een time-out plek buiten de groep gerealiseerd voor een kind dat dit nodig heeft. We hebben ook meer plaatsen in de groep gemaakt met schotten ervoor zodat kinderen zich beter kunnen concentreren op hun werk.'

Samenvattend

Op leerlingniveau spelen verschillende factoren een rol. Sommige daarvan worden als belemmerend ervaren, andere als uitdaging. Dit heeft vaak te maken met de fysieke mogelijkheden van de school en de expertise van het personeel om met specifieke problematiek om te gaan. De sociaal-economische status, het opleidingsniveau en de betrokkenheid van de ouders bij de school spelen eveneens een rol. Ook de intensiteit van de problematiek van het kind is van invloed. Afwijkende leerprestaties worden in het algemeen niet als probleem gezien mits de verschillen in de groep niet te groot zijn en er niet te veel kinderen zijn die veel extra ondersteuning nodig hebben. Als de onderwijsbehoeften van het kind op het sociaal-emotionele gebied liggen en er sprake is van gebrekkige intrinsieke motivatie, een slechte taak- en werkhouding en gedragsproblemen wordt dit wel als probleem ervaren.

'Afhankelijk van de groepsgrootte en de specifieke deskundigheid van de leider/ster is het montessori-onderwijs geschikt voor alle kinderen, juist omdat ze hun eigen pad kunnen volgen. Wel kan het zo zijn dat er te veel leerlingen zijn die meer dan gemiddeld aandacht nodig hebben, dat kan wringen. Maar wanneer er een goed vangnet binnen de school is en de leider/ster goed ondersteund wordt in de extra zorg, kunnen veel leerlingen, ook degenen met specifieke problemen, adequaat ondersteund worden in de klas.'

3.2 Groepsniveau

3.2.1 Groepsamenstelling en omvang

De samenstelling, het aantal zorgleerlingen, het cognitieve niveau en de omvang en heterogeniteit van de groep bepalen mede hoeveel zorg een groep en een leerkracht aankan.

De grootte en samenstelling van een groep moeten volgens het CED (2012) zodanig zijn dat het aantal individuele aanpakken in een klas niet te groot is, omdat het anders voor een leerkracht niet meer te behappen is.

Onderzoek op reguliere basisscholen levert de volgende inzichten op.

In een kleinere groep is het makkelijker voor een leerkracht om rekening te houden met verschillen, omdat beter gesignaleerd kan worden welke leerlingen extra hulp nodig hebben. Het is dan makkelijker om voor sommige leerlingen de instructie, het tempo of de verwerking aan te passen. Volgens Bosker (2005) is er in kleinere groepen meer interactie tussen leerkracht en individuele leerlingen, wat leidt tot een grotere taakgerichtheid van de (zorg)leerlingen. De verkleining van de groepen blijkt ook een positief effect te hebben op de prestaties van (zorg)leerlingen, omdat het hierdoor voor de leerkracht makkelijker wordt om te differentiëren (Bosker, 2005). In de visie van Bosker staat bij het leren de relatie leerkracht – leerling centraal.

In het montessori-onderwijs is de leerkracht onderdeel van de voorbereide omgeving en leert het kind ook van klasgenoten en materialen. Greven (2007) zegt dat kinderen kunnen leren van elkaar als ze in heterogene groepen werken met een meer gedifferentieerde aanpak en als er effectief wordt omgegaan met de verscheidenheid aan leerlingen in niveau, leerstijl en belangstelling. Dit zou tevens een positieve invloed hebben op het leren van zorgleerlingen.

a) Evenwichtige samenstelling

Aan de hand van enkele citaten wil ik laten zien hoe er binnen het montessori-basisonderwijs over groepsamenstelling en -omvang gedacht wordt en wat de ervaringen zijn:

'Als te veel kinderen in een groep ondersteuning nodig hebben bij werkhouding en taakgedrag, dan kost dat heel veel tijd en aanpassing van ons onderwijssysteem.'

'Er moet evenwicht in de groep zijn, waarbij geen kinderen tekort worden gedaan.'

'Ik denk dat de klas een maximaal aantal leerlingen met specifieke behoeften aankan en daarboven niet meer goed als groep functioneert.'

Uit onderzoek (Olbers, 2012) blijkt dat ook binnen het montessori-onderwijs leerkrachten vragen om kleinere groepen.

b) Heterogeniteit

Sommige leerkrachten ervaren het werken in een heterogene groepssamenstelling als een belemmering:

'Door mijn combinatieklas heb ik te weinig tijd voor echte lesjes. Ik ben te veel met instructie bezig.'

Anderen zien juist kansen:

"Door de heterogene groepen en de individuele ontwikkelingslijnen valt een kind niet buiten de boot en kan het op verschillende manieren aansluiting vinden in de groep." "Heterogene groepen kunnen ontzettend positief gebruikt worden om kinderen te helpen verder te komen. Ze zien van anderen wat er nog meer allemaal mogelijk is." "Door de individuele aanpak heb je kinderen goed in de gaten. Wat ook meespeelt is dat je ze drie jaar in de groep hebt en dus een goed beeld van een kind hebt."

'Ik beleef veel plezier aan het zoeken en zo goed mogelijk volgen van al die verschillende kinderen. Dit is wat mijn werk zo interessant maakt en plezier geeft. Geen kind is hetzelfde, dus wie ben ik om te bepalen dat elk kind op hetzelfde moment, in hetzelfde tempo dezelfde ontwikkeling moet doormaken? Het voelt voor mij tegennatuurlijk om te verwachten dat een kind mij volgt in plaats van andersom. Een kind prikkelen, enthousiast en maken om te ontdekken waar zijn/haar interesse ligt of waar het juist moeite mee heeft, de overwinning die een kind heeft in zijn eigen ontwikkeling, dat is het mooiste wat er is.'

Samenvattend

De hoeveelheid zorg in de groep, de samenstelling en de omvang zijn medebepalend voor wat een leerkracht aankan. In het klassikale onderwijssysteem biedt een kleinere groep meer mogelijkheden om te differentiëren door het aanpassen van instructie, tempo of verwerking. Binnen het montessorisysteem is dit al uitgangspunt. Het idee binnen het klassikale systeem is dat kinderen leren van de interactie met de leerkracht. Binnen het montessorisysteem leren ze echter ook vanuit een goed voorbereide omgeving, waar het ontwikkelingsmateriaal, klasgenootjes en de leerkracht allemaal samen deel van uitmaken. Omdat in heterogene groepen meer ontwikkelingsniveaus aanwezig zijn, is de kans groter dat een kind in de zone van de naaste ontwikkeling^{xi} gaat werken.

3.2.2 Persoon van de leerkracht

De montessorileerkracht maakt deel uit van de voorbereide omgeving. Om goed passend onderwijs te kunnen geven dient hij volgens Claassen, e.a. (2009) een authentieke persoonlijkheid te zijn die fysiek, emotioneel en cognitief in evenwicht is. Onderwijservaring, de grondhouding ten opzichte van (zorg)leerlingen en de competenties om met hen om te kunnen gaan, zijn cruciale factoren bij het slagen van passend onderwijs: *'Vaardigheden van leerkrachten kunnen heel breed zijn en zij kunnen oog hebben voor de verschillende niveaus en de eigenheid van kinderen in de groep. Het is echter vaak een combinatie van kennis, vaardigheden en het hebben van een leuke relatie met de kinderen, waardoor een leerkracht goed onderwijs kan geven.'*

a) Acceptatie van verschillen

Het is voor de invoering van passend onderwijs belangrijk dat leerkrachten een visie hebben op het lesgeven aan een groep leerlingen die zeer van elkaar verschillen. Een veilig sociaal-emotioneel klimaat, met voldoende interactie tussen de leerkracht en de leerlingen en tussen de leerlingen onderling, levert namelijk een positieve bijdrage aan de acceptatie van verschillen (Waslander, 2011). Uit onderzoek blijkt dat ruim 90% van de montessori-leerkrachten het leuk vindt om groepen die zeer divers zijn te onderwijzen (Olbers, 2012).

'Ik heb regelmatig gesprekken in de klas over anders-zijn, waardoor kinderen ook vaak zeggen: "Ach, iedereen heeft wel wat".'

'De relatie tussen de leerkracht en het kind is van essentieel belang. Contact maken, waarnemen, observeren en kijken wat het kind nodig heeft, dat is het uitgangspunt van ons onderwijs.'

Ook het uiten van hoge verwachtingen ten aanzien van de schoolontwikkeling van alle leerlingen levert een positieve bijdrage aan hun schoolprestaties (Greven, 2007).

b) Competentie

Naarmate leerkrachten zich competentier voelen, kunnen zij grotere verschillen tussen leerlingen aan. Om zich competent te voelen hebben leerkrachten voldoende kennis van specifieke beperkingen en mogelijkheden van kinderen nodig. Zij moeten vaardigheden kunnen ontwikkelen om deze kennis ook toe te kunnen passen (Greven, 2007). Vakinhoudelijke en didactische competenties en communicatieve vaardigheden moeten aansluiten bij wat leerlingen nodig hebben. Omdat geen kind en geen situatie hetzelfde is, is het van belang dat leerkrachten hun kennis, op basis van eigen praktijkervaring en wetenschappelijk onderzoek, blijven ontwikkelen. Om ontwikkelingskansen van leerlingen te vergroten moeten leerkrachten effectief kunnen differentiëren naar werktempo, leerstof, werkniveau en werkvorm (OCW, 2011). Montessori-leerkrachten hebben hiervoor verschillende middelen tot hun beschikking, zoals bijvoorbeeld de voorbereide omgeving met het ontwikkelingsmateriaal, het lusmodel en het montessori-kindvolgsysteem (MKVS).

Verschillende scholen zien het belang van het gedrag van de leerkrachten en geven aan dat ze aan het vergroten van hun competentie hebben gewerkt:

'Leerkrachtgedrag is belangrijk voor het juiste pedagogische klimaat.'

'Alles staat of valt met de houding van de leerkracht die in de groep staat.'

'Het afgelopen jaar heeft het team gewerkt aan vaardigheden om de verschillende onderwijsbehoeften te leren signaleren.'

Ook het hebben van voldoende kennis en ervaring is genoemd:

'Kennis en vaardigheden om kinderen met gedragsproblemen te begeleiden is nodig.'

'Ik heb niet de specifieke vakkennis en vaardigheden om bijvoorbeeld dyslectische leerlingen met een werkhoudingsprobleem aan het werk te krijgen.'

'Echt goed in de gaten houden waar op ieder kennisgebied de onderwijsbehoefte van een kind ligt, is moeilijk en tijdrovend.'

'Er is simpelweg geen geld om ons allemaal te scholen in alle verschillende stoornissen.'

'In de omgang met kinderen met bijvoorbeeld autisme, gedragsproblemen, dyslexie en dyscalculie doe ik mijn best, maar een specialist ben ik niet.'

'Scholing op gedragsgebied en klassenmanagement is nodig.'

'Ik mis tijd en handen om alles naar mijn zin uit te voeren.' En: *'Je moet wel veel kennis van zaken hebben om alles op te kunnen vangen.'*

Samenvattend

De persoon van de leerkracht is een belangrijke spil in het verzorgen van passend onderwijs. Hiervoor moet hij een goed onderbouwde visie hebben of kunnen ontwikkelen. Zijn ervaring, kennis en attitude ten aanzien van verschillen tussen leerlingen en hun prestaties zijn hierbij belangrijke punten. Leerkrachten die over voldoende expertise beschikken zullen zich competentier voelen en grotere verschillen tussen leerlingen aankunnen. Competentie kan ontwikkeld worden! Dit vergroot de mogelijkheden om een leerling effectief te helpen en daarmee goed in te spelen op zijn ontwikkelingsbehoeften.

3.2.3 Het onderwijs in de klas

a) Pedagogisch-didactische aanpak

De pedagogisch-didactische aanpak, het planmatig werken en de mogelijkheden die geboden worden om aan te sluiten bij verschillen tussen kinderen, zijn essentieel voor het slagen van passend onderwijs (Smeets e.a., 2007). Over het omgaan met gedragsproblemen (zie ook §3.1) zegt Greven

(2007) dat ernstige gedragsproblemen vaak voorkomen kunnen worden door preventie en vroegtijdige schoolbrede aanpak. Coöperatief leren, in de vorm van peertutoring, leerteams en maatjesleren, heeft ook een gunstige invloed op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van (zorg)leerlingen (Greven, 2007).

De pedagogische visie van het montessori-onderwijs biedt steun bij de implementatie van passend onderwijs: *'Het werken vanuit eigen initiatief, vormgeving en tempo kun je toepassen bij een rekenlesje, taallesje, spelling, noem maar op.'*

De werkwijze maakt het mogelijk om kindvolgend te differentiëren. Als een leerkracht goed observeert en kennis heeft van de problematiek van het kind, kan hij in principe aansluiten bij elk kind (Blom, 2010).

'Door het volgen van elk kind apart, weet ik wat het kind nodig heeft en door de heterogene groepssamenstelling kan ik kinderen elkaar laten helpen en leren kinderen van elkaar. Kinderen kunnen zich spiegelen aan de ander waardoor ik ook ruimte heb om met elk kind op maat te werken. Binnen het kosmisch werken kan elk kind iets vinden van zijn gading in het verwerken op zijn niveau en volgens zijn belangstelling.'

b) Handelingsgericht werken

Handelingsgericht werken (vanuit de 1-zorgroute, zie hoofdstuk 1) helpt leerkrachten om in de onderwijsbehoeften van leerlingen te voorzien (Greven, 2007) en om aan leerlingen met achterstanden effectieve hulp te bieden om deze in te lopen (Bosker, 2005). Verder maakt het clusteren van leerlingen met eenzelfde onderwijsbehoefte het mogelijk om meerdere kinderen tegelijkertijd onderwijs op maat te geven (IVA, 2009). Tot slot bevordert het inzetten van verschillende instructievormen de leerprestaties van (zorg)leerlingen (Kozloff, 1999).

Het geven van specifieke individuele en groepsinstructies en het gebruik van het montessorimateriaal zijn de meest genoemde methoden en middelen om passend onderwijs te verzorgen (Olbers, 2012). Daarnaast beschikt het montessori-onderwijs over specifieke hulpmiddelen voor cyclische diagnostiek en evaluatie (kindobservaties, MKVS, lusmodel) om in de onderwijsbehoeften van leerlingen te kunnen voorzien.

Het geven van specifieke individuele en groepsinstructies en het gebruik van het montessorimateriaal zijn de meest genoemde mogelijkheden om passend onderwijs vorm te geven (Olbers, 2012). Met hulp van cyclische diagnostiek en evaluatie (kindobservatie, MKVS, lusmodel) kan de leerkracht hierbij zijn aanpak steeds aanpassen aan wat het kind nodig heeft.

'Als je 's ochtends je grote en kleine ronde maakt dan zit je kinderen toch individueel te helpen, het niveau maakt dan niet uit. Vooral in de onder- en middenbouw zorgen ontwikkelingsmaterialen voor differentiatie en zelfstandig werken. De materialen zijn zelfcorrigerend.'

c) Overige aanpassingen

Op verschillende montessorischolen zijn al aanpassingen gedaan om passend onderwijs in de klas beter mogelijk te maken:

'Er zijn aanpassingen gekomen (study-buddies etc.) en kinderen hebben een eigen leerprogramma gekregen.'

'We hebben een time-out plek gerealiseerd voor een kind dat dit nodig heeft en we gebruiken timers en symbolen voor de werkhouding.'

'Met betrekking tot opbrengstgericht werken zijn wij met de 1-zorgroute van start gegaan. Dit houdt in: het werken met groepsplannen, waarbij stevig is ingestoken op klassenmanagement, deskundigheid met betrekking tot leerlijnen, organisatie en effectieve leertijd en instructie.'

'Wij willen met duidelijke didactische leerlijnen invulling geven aan het onderwijs, waarbij het montessoriconcept in zijn waarde blijft.'

'Wij verbeteren ons klassenmanagement in verband met de aandachtsverdeling en regie voering, en proberen met ons didactisch handelen minder volgend en meer proactief te zijn.'

'Ons didactisch en pedagogisch handelen is specifiek gericht op kinderen met ADHD en autisme.'

'We werken met speciale plannen op het gebied van gedragsproblemen.'

'Voor sommige kinderen moet de hele dag worden ingepland.'

'Wij hebben meer laptops in de klas om kinderen individueel op te laten werken.'

'Wij hebben gekozen voor een duidelijkere implementatie van het rondemodel.'

'Wij zijn bezig met het MKVS (montessori kindvolgsysteem) en het lusmodel.'

Samenvattend

Een planmatige aanpak die het mogelijk maakt om aan te sluiten bij verschillen tussen kinderen is essentieel voor het slagen van passend onderwijs. Het montessori-onderwijs heeft een pedagogisch-didactische visie die hierbij aansluit. Om aan te kunnen sluiten bij de onderwijsbehoeften moet de leerkracht goed kunnen observeren en voldoende kennis hebben van de problematiek van het kind. Handelingsgericht werken kan leerkrachten hierbij helpen. Door tijdens de instructie leerlingen te clusteren wordt bespaard op lestijd, zodat er meer tijd overblijft voor kinderen die individuele aandacht nodig hebben. Zorgleerlingen moeten proactief begeleid worden vanuit de didactische leerlijnen en hun eigen ontwikkelingslijn om ze te helpen zichzelf te ontwikkelen. Ernstige gedragsproblemen kunnen vaak voorkomen worden door een preventie en vroegtijdige schoolbrede aanpak.

3.3 Schoolniveau

3.3.1 Visie en beleid

Het geven van passend onderwijs zal niet slagen zonder een schoolbreed gedragen visie met betrekking tot de omgang met zorgleerlingen en hierop afgestemd beleid. Op scholen die vanuit hun visie een pedagogisch klimaat weten te creëren waarin verschillen geaccepteerd worden, doen (zorg)leerlingen het beter (Greven, 2007). Scholen die een vraaggerichte didactiek^{xii} hanteren en werken vanuit de ontwikkelingsbehoeften van kinderen blijken beter in staat om zorgleerlingen binnenboord te houden (Udondek, 2011). Diagnostiek en evaluatie helpt bij het beter organiseren van passend onderwijs (Greven, 2007). Het montessori-onderwijsconcept gaat expliciet uit van verschillen tussen kinderen en biedt praktische handvatten voor het handelen in de klas. Dit is een goede basis voor het verder ontwikkelen van een visie op passend onderwijs.

'We bespreken binnen het team welke onderwijsbehoeften er is en daar passen wij ons beleid op aan. Ook het montessori-onderwijs zal zich moeten aanpassen, denk daarbij aan de referentiekaders en de doorlopende leerlijnen taal en rekenen.'

3.3.2 Interne ondersteuning

De interne ondersteuning en de onderlinge samenwerking binnen het team spelen eveneens een grote rol bij de implementatie van passend onderwijs. Intern begeleiders hebben ruimte en tijd nodig voor begeleiding en coaching van leerkrachten (CEDgroep, 2012). Intensieve en langdurige ondersteuning en coaching van leerkrachten zijn namelijk nodig om beter in de onderwijsbehoeften van kinderen te voorzien. Dit geldt vooral als hiervoor aanpassingen nodig zijn in de manier van kijken naar kinderen, klassenmanagement en pedagogisch/didactisch handelen (Waslander, 2011). *'Het is belangrijk om als team te kijken hoe je dingen doet zodat er een doorgaande lijn komt. We zouden minimaal een jaar iets nieuws uit moeten proberen, bij elkaar kijken, elkaar feedback geven.'* Extra handen in de klas, via bijvoorbeeld onderwijsassistenten of remedial teachers, zijn in de meeste gevallen nodig om succesvol onderwijs op maat te geven voor alle (zorg)leerlingen (Bosker, 2005).

3.3.3 Samenwerken en samen leren

Als de schoolorganisatie gericht is op het permanent leren en het (laten) samenwerken van leerkrachten boekt zij sneller vooruitgang bij onderwijsinnovaties, zoals de invoering van passend onderwijs (Greven, 2007). Leerkrachten die zich ontwikkelen in professionele leergemeenschappen, binnen hun team of met externe experts, nemen vaker een onderzoekende houding aan en reflecteren effectiever op hun eigen opvattingen over (zorg)leerlingen. Dit komt de kwaliteit van het onderwijs ten goede (Verbiest, 2008).

'De problematiek in haar klas wordt wel samen gedragen en er wordt ook samen overlegd. Er wordt informatie uitgewisseld over hoe het gaat, welke mogelijkheden er nog meer zouden zijn om het anders te doen. Dat gebeurt in de wandelgangen, maar ook wel tijdens teamvergaderingen.'

Een cultuur van samenwerken en samen leren van professionals heeft een positieve invloed op het ontwikkelen van een houding waarin men fouten mag maken, durft te experimenteren en elkaar van onderwijsinhoudelijke feedback voorziet. Hierdoor wordt veranderen en het onderwijs verbeteren mogelijk (Verbiest, 2008). Als leerkrachten informatie over (zorg)leerlingen kunnen uitwisselen met elkaar en met experts, dan bevordert dit een open houding naar kinderen die extra ondersteuning behoeven (Baaijens, 2005). Een open houding van de leerkracht werkt positief uit op het zelfbeeld van de (zorg)leerling (Bekkers, 2011).

De inzet van het hele team om passend onderwijs te verbeteren en verder mogelijk te maken wordt door verschillende leerkrachten genoemd. Hieronder volgt een aantal van hun opmerkingen.

'Er zijn kinderen in andere groepen geplaatst en wij hebben een hoge inzet van uren van IB'ers gerealiseerd.'

'Een onderwijsassistent voert de plannen van de ambulant begeleider uit.'

'De afspraken rond handelingsplannen zijn door de hele school gelijk getrokken.'

'We hebben de hulp aan rugzakleerlingen zoveel mogelijk geclusterd waardoor zij meer uren begeleiding kunnen krijgen.'

'Er is vooral gewerkt aan de uitvoering van beleidsvoornemens uit het schoolplan en de opbrengsten van de kinderen zijn met elkaar besproken.'

'We werken met speciale plannen op het gebied van gedragsproblemen.'

'We hebben het zorgbeleid aangescherpt en communicatietrainingen gevolgd.'

'We hebben het gebouw aangepast aan leerlingen met een rolstoel, drempels verwijderd en een lift geplaatst.'

'Alle leerkracht zijn gecoacht op klassenmanagement en didactisch handelen.'

"Het team heeft gewerkt aan het ontwikkelen van vaardigheden om de verschillende onderwijsbehoeften te leren signaleren."

'We hebben ons aannamebeleid veranderd.'

'Het blijft een uitdaging om ieder kind te helpen, maar ook om de kinderen zonder problemen tot hun recht te laten komen en niet alleen te focussen op kinderen die extra tijd en zorg nodig hebben.'

Samenvattend

Er is een teambreed gedragen visie en hierop afgestemd beleid nodig om passend onderwijs te doen slagen. Op scholen waar verschillen tussen kinderen geaccepteerd worden en op scholen die een vraaggerichte didactiek hanteren doen (zorg)leerlingen het beter. Schoolbrede handelingsgerichte diagnostiek en evaluatie helpen bij het beter organiseren van passend onderwijs. Leerkrachten hebben intensieve en langdurige ondersteuning en coaching van intern begeleiders nodig om beter in de onderwijsbehoeften van kinderen te leren voorzien. Er zijn vaak extra handen nodig in de klas om succesvol onderwijs op maat te geven. De veranderingen die nodig zijn om passend onderwijs in te voeren worden sneller geborgd in een schoolorganisatie die gericht is op permanent leren en samenwerken van leerkrachten en externe experts. Het komt de kwaliteit van het gehele onderwijs ten goede als leerkrachten vaker een onderzoekende houding aannemen en effectief reflecteren op hun eigen opvattingen over (zorg)leerlingen. Scholen kunnen voor een 'evenwichtige' leerlingpopulatie zorgen door hun aanname beleid aan te passen op hun mogelijkheden.

3.4 Bovenschools niveau

3.4.1 Samenwerkingsverbanden

Op bovenschools niveau spelen de samenwerkingsverbanden 'Weer samen naar school' (WSNS), de regionale expertisecentra, de schoolbegeleidingsdienst, jeugdzorg en overige zorginstellingen een belangrijke rol. Het heeft een positief effect op de kwaliteit van de zorg aan de (zorg)leerlingen als scholen onderdeel uitmaken van schooloverstijgende samenwerkingsverbanden (Meijer, 2004). Bovenschoolse samenwerkingsverbanden zijn regionaal georganiseerd en hebben niet altijd specifieke montessori-expertise in huis. Ook maken veel montessorischolen deel uit van een niet-montessoriaans schoolbestuur. Uitwisseling binnen het samenwerkingsverband lijkt dus niet altijd

logisch. De NMV heeft daarom een taak in het verder ontwikkelen en steunen van het montessori-onderwijs. Dit aspect wordt verder uitgewerkt in paragraaf 3.4.3.

De positieve impact van bovenschoolse samenwerking wordt groter naarmate de samenwerkingsverbanden achterliggende concepten, ideeën en visies met betrekking tot passend onderwijs beter doorvertalen naar het niveau van het concrete en dagelijkse handelen van leraren in de klas (Waslander, 2011). Goede ambulante begeleiding en ondersteuning vanuit het speciaal onderwijs levert eveneens een substantiële bijdrage aan het verbeteren van de implementatie van passend onderwijs op de reguliere basisschool (Greven, 2007). Zorgleerlingen hebben baat bij samenwerkingsverbanden die deskundigheidsbevordering van leerkrachten aanpakken en nascholing verzorgen (Waslander, 2011).

3.4.2 Externe ondersteuning

Heel veel leerkrachten vragen om ondersteuning in de klas: *'Extra handen in de klas zodat je even apart kunt werken met een individuele leerling.'* Anderen vragen om kleinere groepen; tijd en geld om zich te verdiepen en te scholen; specifieke vak kennis en begeleiding bij het oefenen van vaardigheden; minder administratie of hulp daarbij; meer ruimte in de klas en de school; meer geschikt ontwikkelingsmateriaal; leerdoelen en leerlijnen; expertise in de school in plaats van bij instanties; snellere procedures en meer mogelijkheden voor onderzoek; meer kennis, vaardigheden en hulp bij het begeleiden van kinderen met gedragsproblemen.

3.4.3 Nederlandse Montessori Vereniging

In de enquête is gevraagd welke rol men weggelegd ziet voor het NMV bij het verder mogelijk te maken van passend onderwijs (Olbers, 2012). Hieronder volgen enkele tips die dit opleverde:

- Expertise ontwikkelen: Cursussen op maat organiseren over onderwerpen als op montessoriaanse wijze omgaan met gedragsproblemen, instructie en leerstofaanbod aan zorgleerlingen en klassenmanagement.
- Ervaringen uitwisselen: Advies en consultatie mogelijk maken; het delen van 'good practices'; kijken bij elkaar bevorderen.
- Overig: Visie verder aanscherpen; stelling nemen richting de onderwijsinspectie; materialen ontwikkelen voor passend onderwijs; uniformiteit tussen montessorischolen vergroten; voorlichting geven aan ouders over (de grenzen van) ons onderwijssysteem.

Een leerkracht verwoordde het krachtig: *'Duidelijk laten horen dat er ook grenzen zijn aan de mogelijkheden. Aangeven dat er gebruik moet worden gemaakt van onze ervaring met passend onderwijs. Wij geven altijd al onderwijs op maat, toch is dit andere koek. Een duidelijk standpunt innemen met de leden en dit als vereniging als één stem naar buiten brengen en daar ook echt een vuist mee maken.'*

'De NMV zou kunnen uitdragen hoezeer ons montessori-onderwijs en passend onderwijs bij elkaar passen en good practices kunnen verspreiden, bijvoorbeeld in de vorm van onderzoekachtige filmpjes (you tube), met interviews van leiders/leidsters en voorbeelden uit de praktijk. Daarbij zou de NMV ook onderzoek kunnen (mede)financieren waarin evidence verzameld wordt over de relatie tussen passend onderwijs en montessori-onderwijs. Waaruit wellicht ook succesfactoren afgeleid kunnen worden waar niet-montessori scholen baat bij kunnen hebben in de organisatie en realisatie van passend onderwijs.'

Samenvattend

Naarmate bovenschoolse samenwerkingsverbanden hun concepten, ideeën en visies met betrekking tot passend onderwijs beter doorvertalen naar het concrete en dagelijkse handelen van leraren in de klas heeft de samenwerking een groter positief effect voor zorgleerlingen. Zorgleerlingen hebben baat bij samenwerkingsverbanden die de deskundigheidsbevordering van leerkrachten aanpakken en

nascholing verzorgen. Leerkrachten vragen expliciet om ondersteuning in de klas en expertise opbouw middels coaching en scholing. Van de montessorikoepel (NMV) wordt onder andere ondersteuning gevraagd bij het bevorderen van good practices, het delen van kennis en ervaring en het ontwikkelen van visie.

4. Conclusies en aanbevelingen

Op dit moment bereiden scholen en leerkrachten zich voor op de veranderingen die nodig zijn om ook zorgleerlingen passend onderwijs te kunnen bieden: onderwijs dat past bij hun capaciteiten en onderwijsbehoeften. Een aantal scholen is al een eind op weg met het doorvoeren van aanpassingen. Het montessori-onderwijs biedt een aantal handvatten; daarnaast zullen ook montessorileerkrachten extra specifieke kennis en vaardigheden nodig hebben. Passend onderwijs vraagt immers om veranderingen in de dagelijkse onderwijspraktijk.

Aan het begin van deze notitie stelden we de vraag: welke veranderingen zijn er nodig om passend onderwijs binnen het montessori-onderwijs (verder) mogelijk te maken? Dit hoofdstuk trekt conclusies over de factoren die hierbij een rol spelen. Op basis daarvan kunnen we een aantal aanbevelingen formuleren om de implementatie succesvol te laten verlopen.

4.1. Conclusies

Op basis van de bevindingen in het vorige hoofdstuk kunnen we concluderen welke factoren beoelend zijn voor een succesvolle implementatie van passend onderwijs. We bekijken ze weer op het niveau van leerling, groep, en school en bovenschools.

4.1.1 Leerlingniveau

De aard en intensiteit van de problematiek van het kind moet van dien aard zijn dat de school het verder op weg kan helpen in zijn ontwikkeling. De school moet hiervoor wel de mogelijkheden hebben.

Juist het montessori-onderwijs is sterk in het omgaan met kinderen met een afwijkende cognitieve ontwikkeling en afwijkende leerprestaties. Van ieder kind wordt een zekere zelfstandigheid in het werken verwacht. Dit kan een probleem zijn voor kinderen met een gebrekkige intrinsieke motivatie, een slechte taak- en werkhouding en/of gedragsproblemen. Hier ligt een uitdaging voor het montessori-onderwijs.

4.1.2 Groepsniveau

a) De groep

De noodzakelijke hoeveelheid zorg in de groep en de samenstelling en omvang van de groep bepalen mede wat mogelijk is qua passend onderwijs. De verschillen in de groep mogen niet te groot zijn. In een heterogene groep zijn vaak al drie of vier niveaus vertegenwoordigd. Er mogen niet te veel kinderen in de groep zitten die veel extra ondersteuning nodig hebben omdat het anders voor de leerkracht niet meer te behappen is.

Montessori-onderwijs is sterk in het differentiëren in werkkeuze, tempo en verwerking. In de heterogene groepen zijn meerdere ontwikkelingsniveaus aanwezig, wat de kans op een gelijkgestemd werkmaatje vergroot en kinderen tevens uitdaagt in de zone van de naaste ontwikkeling te werken. Door individuele instructie en instructie in kleine groepjes is het mogelijk deze aan te passen aan de behoefte van het individuele kind.

Risicofactor voor zorgleerlingen zou het aanbod vanuit de voorbereide omgeving kunnen zijn. Dit aanbod is immers afgestemd op een bepaald niveau en interesse vanuit de groep. Specifieke kennis van de leerkracht is nodig om de omgeving ook zinvol in te richten voor de zorgleerling(en). Kinderen met problemen op het sociaal-emotionele vlak, bijvoorbeeld met concentratieproblemen, zouden gehinderd kunnen worden door de voortdurende beweging van kinderen in de klas. Het kan ook zijn dat zij door hun handicap niet tot samenwerken in staat zijn en/of daarbij andere kinderen juist storen.

b) De leerkracht

Montessori leerkrachten kenmerken zich door een grote acceptatie van verschillen tussen kinderen. Of en hoe zij hier mee om (kunnen) gaan hangt verder af van ervaring, kennis en competenties. Bij leerkrachten die blijven werken aan hun eigen ontwikkeling nemen zelfvertrouwen en de mogelijkheid om effectief om te gaan met diversiteit toe.

c) Het onderwijs

Het montessori-onderwijs heeft verschillende hulpmiddelen (ronde- en lusmodel, MKVS) om een planmatige aanpak van het onderwijs te ondersteunen. Gerichte observatie vanuit de didactische leerlijnen maakt het mogelijk om te weten waar het kind in zijn ontwikkeling zit. Door persoonlijke

ontwikkelingslijnen voor zorgleerlingen te hanteren kan de leerkracht hen proactief begeleiden en aansluiten bij de onderwijsbehoeften van het zorgkind. Om dit goed te kunnen doen is voldoende specifieke kennis van de problematiek van het kind nodig. Door leerlingen te clusteren tijdens instructie blijft meer tijd over voor individuele hulp aan zorgleerlingen. Ernstige gedragsproblemen kunnen vaak voorkomen worden door preventie en vroegtijdige schoolbrede aanpak.

4.1.3 Schoolniveau

Iedere montessorischool is anders. Toch is een aantal zaken op alle scholen van belang bij het borgen van passend onderwijs.

Ten eerste: een teambreed gedragen visie op passend onderwijs.

Ten tweede: een schoolorganisatie die gericht is op permanent leren en samenwerken van leerkrachten en externe experts. Het helpt wanneer leerkrachten een onderzoekende houding aannemen en effectief kunnen reflecteren op hun eigen opvattingen over (zorg)leerlingen.

Leerkrachten hebben intensieve en langdurige ondersteuning en coaching nodig van intern begeleiders, en extra handen voor in de klas.

Ten derde: een vraaggerichte didactiek en een handelingsgerichte diagnostiek en evaluatie.

Om (zorg)leerlingen in hun onderwijsbehoeften te voorzien hebben leerkrachten intensieve en langdurige ondersteuning en coaching nodig van intern begeleiders en zijn er extra handen nodig in de klas.

4.1.4 Bovenschools niveau

Alle montessorischolen vallen onder schooloverstijgende samenwerkingsverbanden en ontvangen daar op de een of ander wijze steun uit. Het komt wel voor dat er in een samenwerkingsverband maar één of zelfs geen montessorischool zit. Montessori-leerkrachten ervaren de deskundigheidsbevordering vanuit de samenwerkingsverbanden dan niet altijd als waardevol omdat hij niet op hun situatie is toegespitst. Juist het doorvertalen van achterliggende concepten, ideeën en visies met betrekking tot passend onderwijs naar het concrete en dagelijkse niveau van het handelen van leraren in de klas blijkt vruchtbaar te zijn bij de ontwikkeling van zorgleerlingen. Verschillende respondenten zien hier een taak weggelegd voor de NMV.

4.2 Aanbevelingen

Montessorischolen en –leerkrachten bevinden zich niet allemaal op hetzelfde punt op de weg naar passend onderwijs. Daarom zullen niet alle aanbevelingen voor iedereen van toepassing zijn. Een aantal aanbevelingen grijpt op verschillende niveaus in. Daarom zijn ze niet per niveau gegroepeerd, maar in drie categorieën ondergebracht:

- Toerusting van leerkrachten
- Fysieke omstandigheden
- Organisatorische omstandigheden

4.2.1 Toerusting van leerkrachten

Alleen goed toegeruste leerkrachten, met voldoende kennis en vaardigheden, kunnen de uitdaging van passend onderwijs aan. In het veranderingsproces hebben zij behoefte aan langdurige en intensieve scholing en ondersteuning door interne begeleiders en externe experts. Een grotere diversiteit aan leerlingen kunnen zij beter aan als zij ondersteund worden bij de volgende punten:

a) Visie

Het verdient aanbeveling om als leerkracht een persoonlijke visie te ontwikkelen op diversiteit en onderwijs aan zorgleerlingen.

b) Kennis

Het verdient aanbeveling om leerkrachten kennis te laten opdoen over:

- de specifieke onderwijsbehoeften van zorgleerlingen, inclusief die van hoogbegaafden en van kinderen met gedragsproblemen;
- noodzakelijke aanpassingen in de voorbereide omgeving voor zorgleerlingen;
- didactische leerlijnen per vakgebied;
- het bevorderen van de intrinsieke motivatie van kinderen;
- het handelingsgericht werken;

- het verbeteren van organisatie en klassenmanagement.

c) Competenties

Het verdient aanbeveling om leerkrachten te helpen de volgende competenties (verder) te ontwikkelen:

- het gericht observeren van kinderen;
- het werken vanuit onderwijsbehoeften en individuele ontwikkelingsleerlijnen van zorgleerlingen;
- het effectief inzetten van ontwikkelingsmateriaal voor zorgleerlingen;
- het effectief laten samenwerken van leerlingen in heterogene groepen;
- het werken met kinderen met taak- en werkhoudingsproblemen;
- zorgleerlingen zelfstandig leren werken;
- het planmatig en cyclisch werken met behulp van rondemodel, lusmodel, MKVS et cetera.
- het effectief communiceren met ouders.

4.2.2 Fysieke omstandigheden

Soms zijn op het speelplein, in de school of in de klas fysieke aanpassingen nodig om passend onderwijs (verder) mogelijk te maken. Dit kunnen aanpassingen aan het gebouw of het schoolplein zijn voor kinderen met een fysieke beperking of voor kinderen met concentratieproblemen. Soms moet de voorbereide omgeving in de klas aangepast worden aan de specifieke behoeften van zorgleerlingen en moeten er extra remediërende materialen aangeschaft worden. Door ruimtes anders in te richten en/of gebruik te maken van hulpmiddelen kunnen stille werkplekken gecreëerd worden. Uit kosten oogpunt verdient het aanbeveling om het gebouw aan te passen voor meerdere kinderen met vergelijkbare problematiek en dit binnen het bestuur of het samenwerkingsverband te overleggen.

4.2.3 Organisatorische omstandigheden

Bij de verdere invoering van passend onderwijs is het van belang dat de school zorgdraagt voor een door het hele team gedragen visie op passend onderwijs. Hiervoor moeten leerkrachten (en experts) de gelegenheid krijgen om samen te werken en te leren en elkaar te ondersteunen binnen de school. Zo kunnen leerkrachten zichzelf ook effectief blijven ontwikkelen.

a) Interne ontwikkelpunten

Het verdient aanbeveling om een aantal zaken schoolbreed aan te pakken, te weten: het werken aan een goede communicatie met ouders, een aanpak voor kinderen met gedragsproblemen, en het uitvoeren van handelingsgerichte diagnostiek en evaluatie. Verder verdient het aanbeveling om de pedagogische visie op acceptatie van zorgleerlingen aan te scherpen en in kaart te brengen wat dit betekent voor het aannamebeleid van de school.

b) Ondersteuning van leerkrachten

Het verdient aanbeveling om leerkrachten te ondersteunen bij het ontwikkelen van visie en mogelijkheden voor scholing te verzorgen om kennis en vaardigheden te vergroten. Het verdient tevens aanbeveling om te zorgen voor intensieve en langdurige ondersteuning en coaching van leerkrachten op voor passend onderwijs belangrijke aspecten (zie a) en om 'kijken bij elkaar' te stimuleren. Verder dient de school een omgeving te scheppen waarin leerkrachten en externe experts (permanent) van elkaar kunnen leren en waar leerkrachten hulp krijgen bij het reflecteren op opvattingen, gedrag en eigen onderzoekende houding.

c) Randvoorwaarden klassenmanagement

De school moet zoveel mogelijk de zorg evenredig over de groepen verdelen en creatief zijn in het vrijmaken van extra handen voor zorgleerlingen.

d) Schooloverstijgend

Het verdient aanbeveling om binnen de samenwerkingsverbanden aandacht te vragen voor de specifieke montessori-aanpak en om in samenwerking met andere montessorischolen concepten, ideeën en visies met betrekking tot passend onderwijs door te helpen vertalen naar de dagelijkse onderwijspraktijk.

Binnen de NMV zou een forum gecreëerd kunnen worden voor informatie en ervaring uitwisseling betreffende passend onderwijs.

4.3 Afsluitend

De in dit hoofdstuk genoemde punten zijn aanbevelingen om expertise te ontwikkelen voor individuele leerkrachten, schoolbrede aanpassingen te doen en op basis van een gezamenlijke visie beleid te maken en uit te voeren. Deze notitie maakt duidelijk dat passend onderwijs veel meer is dan die ene zorgleerling bij die ene leerkracht in de klas. Om passend onderwijs mogelijk te maken is er een verbetering van het gehele onderwijs nodig. Alleen als het onderwijs kwalitatief verbeterd wordt op alle betrokken niveaus is passend onderwijs mogelijk. Passend onderwijs staat of valt met het handelen van de leerkracht in de klas. Die verdient dan ook alle steun.

Literatuur

Baaijens, T. & Westenberg, L. (2005). *Kindgericht werken in Zweden*. Elst: Marant Adviseurs in leren en ontwikkeling.

Bekkers, V. (2011). *Passend onderwijs: wie en waar is de regisseur?: over de verbroken verbindingen tussen politiek, beleid en sturing*. Den Haag: AB Promotions.

Bijsterveldt-Vliegenthart, van M. (2011). *Naar passend onderwijs: brief aan de Tweede kamer*. Den Haag: OCW.

Blom, O. (2010). *Masterthesis: pASS ik? Passend onderwijs voor leerlingen met Autisme Spectrum Stoornis*. Tilburg: Fontys Hogescholen.

Bosker, R. (2005). *De grenzen van gedifferentieerd onderwijs: inaugurele rede*. Groningen: Rijksuniversiteit.

CEGroep (2012). <http://www.1zorgroute.nl/1-zorgroute/algemene-informatie.aspx> geraadpleegd op 16/04/12.

Claassen, De Bruine, Schuman, Siemons, Velthoven (2009). *Passend onderwijzen: meer handen in de klas door co-teaching*. Seminarium voor orthopedagogiek Hogeschool Utrecht.

Clijisen, A., Gijzen, W., Lange, S. de & Spaans, G. (2007). *1-zorgroute: naar handelingsgericht werken*. WSNSplus en KPCgroep, Logistiek Centrum Onderwijs. <http://www.kpcgroep.nl/primair-onderwijs/leren-en-leerlingenzorg/1-zorgroute.aspx> geraadpleegd op 16/08/12.

ECPO Evaluatie Commissie Passend Onderwijs (2011). *Passend onderwijs - passend beleid?: drie visies op beleidsvorming rondom passend onderwijs*. Den Haag: AB Promotions.

Eunen, van M. (2010). *Masterthesis: 'Leer mij het zelf doen' het Montessori materiaal in relatie tot de (hoog)begaafde leerling*. Tilburg: Fontys Hogescholen.

Greven, J. (2007). *Passend onderwijs als uitdaging*. VHZ artikelen nr 10, april 2007. Hilversum: ThiemeMeulenhoff.

Informatiepunt (2011). *Nieuwsbrief passend onderwijs, jaargang 4, nummer 5, november 2012*. Informatiepunt passend onderwijs.

IVA beleidsonderzoek en advies (2009). *Stand van zaken koplopers passend onderwijs 2008/2009: onderzoek uitgevoerd in opdracht van de ECPO*. Tilburg: IVA .

Kozloff, M. (1999). *Direct instruction in education*. Wilmington: University of North Carolina.

Meer, van der J. (2011). *Over de grenzen van de leerkracht: passend onderwijs in de praktijk*. ECPO Den Haag, AB Promotions

Meijer, C. (2004). *WSNS welbeschouwd*. Antwerpen / Apeldoorn: Garant.

Mol Lous, A. (2011). *Passend onderwijs: Haute couture of Zeeman*. Leiden: Hogeschool Leiden.

Olbers (2012). *Passend Montessori Onderwijs: het handelen van de leerkracht in de klas*. Den Haag: Hogeschool INHolland.

Onderwijsconsulenten (2012). <http://www.onderwijsconsulenten.nl/onderwijsconsulenten> geraadpleegd op 16/04/12.

Onderwijsinspectie (2009). *De staat van het onderwijs: onderwijsverslag 2007-2008*. Den Haag: Inspectie van het onderwijs.

OCW (2011). *Wetsvoorstel passend onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

OCW (2012). *Circulaire 10 meest gestelde vragen door ouders en onderwijspersoneel over passend onderwijs*. Den Haag: OCW.

Pameijer, N. & Beukering, I. van (2006). *Handelingsgericht werken: een handreiking voor de intern begeleider*. Leuven/Voorburg: ACCO.

Rijksoverheid (2012). <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/plannen-passend-onderwijs> geraadpleegd op 05/04/12.

Smeets, E., Van der Veen, I., Derriks, M. & Roeleveld, J. (2007). *Zorgleerlingen en leerlingenzorg op de basisschool*. Nijmegen: ITS-Radboud Universiteit en SCO-Kohnstamm Instituut.

Udondek, A. (2011). *Zorgleerlingen op het regulier voortgezet onderwijs: over verbanden tussen schoolkenmerken en de mogelijkheden van reguliere scholen om passend onderwijs te bieden*. Utrecht: Bureau Onderwijsconsulenten.

Van der Meer, J. (2011). *Over de grenzen van de leerkracht: passend onderwijs in de praktijk*. Den Haag: ECPO / AB Promotions.

Van der Wolf, K. (2010). Breng expertise terug in de klas. . *PRIMA nr 2, themanummer Passend Onderwijs, jaargang 4, maart 2010*.

Verbiest, E. (2008). Professionele leergemeenschappen: wat en waarom? Scholen duurzaam ontwikkelen. Bouwen aan professionele leergemeenschappen. Antwerpen/ Apeldoorn: Garant.

Waslander, S. (2011). *De geschiedenis herhaalt zich: passend onderwijs en de onzichtbare leraar*. Den Haag: AB Promotions.

WSNS (2010). Weer Samen Naar School Regio Leiden.

https://www.wsnsregioleiden.nl/passend_onderwijs/nieuwsbrieven_infopunt_passend_onderwijs (geraadpleegd op 08/04/2012).

Bijlage: Noten met begrippenkader passend onderwijs

ⁱ De Nederlandse Montessori Vereniging (NMV) is de vereniging alle montessorischolen in Nederland. Hieronder vallen peuterspeelzalen en kindcentra en het basis- en voortgezet onderwijs.

ⁱⁱ Zorgplicht is de plicht die schoolbesturen vanaf 1 augustus 2014 zullen hebben om voor alle kinderen in hun regio een passend onderwijs aanbod te verzorgen.

ⁱⁱⁱ Samenwerkingsverbanden. Schoolbesturen werken vaak samen in een geografisch afgebakend samenwerkingsverband. Het is daardoor altijd duidelijk welk samenwerkingsverband voor welke (zorg)leerling in een bepaalde regio verantwoordelijk is. Het aantal samenwerkingsverbanden wordt teruggebracht van 350 naar 150 (75 in het basisonderwijs). Een samenwerkingsverband gaat dus een veel groter gebied beslaan.

^{iv} Ondersteuningsprofiel. Scholen moeten een ondersteuningsprofiel op stellen waarin zij aangeven welke ondersteuning zij aan leerlingen kunnen bieden, waar hun mogelijkheden en grenzen liggen en hoe de relatie met het samenwerkingsverband en externe zorgpartners is geregeld. De geplande deskundigheidsbevordering van de aan de school verbonden leerkrachten is hier ook in opgenomen (Passend Onderwijs, 2012).

^v Rugzak. Voor kinderen met een clusterindicatie kan sinds 2003 een rugzak aangevraagd worden. Het extra geld dat de rugzak met zich meebrengt kan door de school besteed worden voor extra formatie (uren personeel), ambulante begeleiding en/of extra materiaal (leer- en hulpmiddelen). De school stelt in overleg met de ouders een handelingsplan op over doel en wijze waarop het onderwijs voor het kind wordt aangepast (Ouders, 2012).

^{vi} Clusters. Er zijn vier clusters, te weten:

- Cluster 1 voor visueel gehandicapte kinderen, mogelijk in combinatie met een andere handicap.
- Cluster 2 voor dove kinderen, slechthorende kinderen, kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden en kinderen met communicatieve problemen zoals bepaalde vormen van autisme, eventueel in combinatie met een andere handicap.
- Cluster 3 voor kinderen met lichamelijke en/of verstandelijke beperkingen, zeer moeilijk lerende kinderen en langdurig zieke kinderen met een lichamelijke handicap, kinderen met epilepsie en meervoudig gehandicapte kinderen die zeer moeilijk leren, in combinatie met een andere handicap.
- Cluster 4 voor kinderen met ernstige gedragsproblemen en/of psychiatrische problemen en kinderen verbonden aan pedologische instituten (PI; deze instituten doen onderzoek naar kinderen met ingewikkelde leerproblemen, gedragsproblemen of emotionele problemen) (Rijksoverheid, 2012).

Veruit de meeste van de ruim 30.000 kinderen met een cluster 3 of 4 indicatie zouden volgens de Rijksoverheid zonder grote problemen terecht kunnen in het regulier onderwijs (Onderwijsconsulenten, 2012).

^{vii} Onderwijsbehoefte. Een onderwijsbehoefte is datgene wat een leerling nodig heeft om een bepaald doel te bereiken. Onderwijsbehoefte kunnen zeer divers zijn maar hebben altijd betrekking op didactische en pedagogische situaties zoals: de instructie, de leertijd, het geven van feedback, de structurering van de leertaak en aanpassingen in de sociale omgeving (Gijzen, 2011).

^{viii} Handelingsgericht werken houdt in dat de leerkracht tenminste twee tot drie keer per jaar een cyclus doorloopt waarin hij: - (toets)gegevens verzamelt en evalueert; - leerlingen signaleert met specifieke onderwijsbehoefte; - de specifieke onderwijsbehoefte benoemt; - leerlingen clusterd met gelijksoortige specifieke onderwijsbehoefte; - op basis hiervan een groepsplan opstelt, uitvoert en evalueert (CEDgroep, 2012).

^{ix} Reguliere basisscholen zijn alle scholen voor basisonderwijs met uitzondering van de scholen voor speciaal onderwijs en de clusterscholen.

^{xi} De zone van de naaste ontwikkeling beslaat dat kennisgebied waar een kind zich nog net niet bevindt.

^{xii} Binnen een vraaggerichte didactiek wordt het onderwijsaanbod afgestemd op het niveau en de onderwijsbehoefte van de leerling.